

Bērnu tiesību konvencija

Izpl.: vispārēja
2013. gada 17. aprīlī

Oriģināls: angļu valodā

Bērnu tiesību komiteja

**Vispārējais komentārs Nr. 16 (2013) par valsts pienākumiem
attiecībā uz uzņēmējdarbības nozares ietekmi uz bērnu tiesībām¹**

¹ Pieņemts Komitejas sešdesmit otrajā sesijā (2013. gada 14. janvāris–1. februāris).

Saturs

I. Ievads un mērķi	3
II. Darbības joma un piemērošana	4
III. Konvencijas vispārējie principi attiecībā uz uzņēmējdarbību	5
A. Tiesības netikt diskriminētam (2. pants)	5
B. Bērna intereses (3. panta 1. punkts)	6
C. Tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību (6. pants).....	6
D. Bērna tiesības tikt uzklautam (12. pants)	7
IV. Valsts pienākumu būtība un darbības joma.....	8
A. Vispārējie pienākumi	8
B. Pienākums ievērot, aizsargāt un īstenot	8
V. Valsts pienākumi konkrētos apstākļos.....	10
A. Pakalpojumu sniegšana bērnu tiesību izmantošanai	10
B. Neformālā ekonomika	10
C. Bērnu tiesības un uzņēmumu darbība globālā līmenī	11
D. Starptautiskās organizācijas	13
E. Ārkārtas un konflikta situācijas	14
VI. Īstenošanas regulējums.....	15
A. Likumdošanas, normatīvie un izpildes pasākumi	15
B. Koriģējošie pasākumi.....	18
C. Politikas pasākumi	19
D. Saskaņošanas un uzraudzības pasākumi	20
E. Sadarbības un izpratnes veidošanas pasākumi	21
VII. Izplatīšana	22

I. Ievads un mērķi

1. Bērnu tiesību komiteja atzīst, ka pēdējās desmitgadēs ir pieaugusi uzņēmējdarbības nozares ietekme uz bērnu tiesībām, ņemot vērā tādus faktoros kā ekonomikas un saimnieciskās darbības globalizācija un pašreizējās decentralizācijas tendences, kā arī tādu valsts funkciju nodošana ārvalsts pakalpojumu sniedzējiem un privatizēšana, kas ietekmē cilvēktiesību īstenošanu. Uzņēmējdarbība var būtiski palīdzēt sabiedrībai un ekonomikai attīstīties, tādējādi stiprinot bērnu tiesību īstenošanu, piemēram, ar tehnoloģisko attīstību, ieguldījumiem un pienācīga darba iespējām. Tomēr no ekonomiskās izaugsmes automātiski neizriet bērnu tiesību īstenošana un uzņēmumi var arī negatīvi ietekmēt bērnu tiesības.

2. Valstīm attiecībā uz uzņēmējdarbības un saimnieciskās darbības ietekmi uz bērnu tiesībām ir pienākumi, kas izriet no Bērnu tiesību konvencijas, Fakultatīvā protokola par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju un Fakultatīvā protokola par bērnu iesaistīšanu bruņotā konfliktā. Šie pienākumi attiecas uz dažādiem jautājumiem, pierādot to, ka bērni kā patērētāji, likumīgi pieņemti darbinieki, darbinieki nākotnē, uzņēmumu vadītāji un tādu kopienu un vides locekļi, kurās notiek saimnieciskā darbība, uzņēmējdarbības jomā ir gan tiesību subjekti, gan ieinteresētās personas. Šā vispārējā komentāra mērķis ir šos pienākumus precizēt un iezīmēt pasākumus, kas valstīm jāveic to izpildei.

3. Šā vispārējā komentārā izpratnē uzņēmējdarbības nozare ir definēta kā visi valsts un starptautiskie uzņēmumi neatkarīgi no lieluma, nozares, atrašanās vietas, piederības un struktūras. Šajā vispārējā komentārā skatīti arī pienākumi attiecībā uz bezpeļņas organizācijām, kam ir būtiska loma bērnu tiesību īstenošanai būtisku pakalpojumu sniegšanā.

4. Valstīm nepieciešams ieviest atbilstošu tiesisko regulējumu un institucionālo sistēmu, lai ievērotu, aizsargātu un īstenotu bērnu tiesības un nodrošinātu tiesiskās aizsardzības līdzekļus, ja saistībā ar uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību tiek pieļauti pārkāpumi. Šajā sakarā valstīm jāņem vērā, ka:

a) bērni ir unikāls fiziskās, intelektuālās, emocionālās un garīgās attīstības posms un tādiem bērnu tiesību pārkāpumiem kā pakļaušana vardarbībai, bērnu darbs, nedroši produkti vai bīstamība videi var būt neatgriezeniskas sekas mūža garumā vai pat vairākās paaudzēs;

b) bērni nereti ir politiski bezspēcīgi un viņiem nav pieejama būtiska informācija. Savu tiesību īstenošanā viņi paļaujas uz pārvaldības sistēmām, ko paši nevar īpaši ietekmēt. Līdz ar to viņiem ir grūti ietekmēt lēmumus par tiesību aktiem un politiku, kas skar viņu tiesības. Pieņemot lēmumus, valstis var nepietiekami novērtēt to, kā bērnus ietekmē ar uzņēmējdarbību saistītie tiesību akti un politika, savukārt uzņēmējdarbības nozarei nereti ir ievērojama ietekme uz lēmumiem, neatsaucoties uz bērnu tiesībām;

c) gadījumos, kad bērnu tiesības tiek pārkāptas, vēl jo vairāk, ja tās pārkāpj uzņēmumi, bērniem ir sarežģīti izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus tiesās vai ar citu mehānismu starpniecību. Bērniem parasti nav tiesību celt prasību, zināšanu par tiesiskās aizsardzības līdzekļu mehānismiem, finanšu līdzekļu un atbilstošas juridiskās pārstāvības. Turklāt bērniem ir īpaši sarežģīti izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus tādos gadījumos, kad ļaunprātīga izmantošana notiek saistībā ar uzņēmumu darbību globālā līmenī.

5. Ievērojot bērnu tiesību plašo darbības jomu, kuru var ietekmēt uzņēmējdarbība un saimnieciskā darbība, šajā vispārējā komentārā nav aplūkots katrs attiecīgais Konvencijas un tās protokolu pants. Toties tajā ir dotas pamatnostādnes valstīm Konvencijas īstenošanai kopumā attiecībā uz uzņēmējdarbības nozari, vērsot uzmanību uz konkrētiem apstākļiem, kuros uzņēmējdarbības ietekme uz bērnu tiesībām var būt izteiktāka. Šā vispārējā komentāra mērķis ir sniegt valstīm norādījumus par to, kā tām vajadzētu:

a) nodrošināt, ka uzņēmumu darbības un pasākumi negatīvi neietekmē bērnu tiesības;

b) radīt uzņēmumiem bērnu tiesību ievērošanai labvēlīgu un atbalstošu vidi, tostarp darījumu attiecībās, kas saistītas ar to darbību, produktiem vai pakalpojumiem, un visās globālajās darbībās, un

c) nodrošināt efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem, kuru tiesības ir pārkāpis uzņēmums, rīkojoties kā privātpersona vai valsts pārstāvis.

6. Šajā vispārējā komentārā izmantota Komitejas pieredze dalībvalstu ziņojumu pārskatīšanā un vispārējo diskusiju diena 2002. gadā, kurā apspriests privātais sektors kā pakalpojumu sniedzējs.² Tāpat ņemtas vērā reģionālās un starptautiskās apspriedes ar daudzām ieinteresētajām personām, tostarp bērniem, kā arī sabiedriskā apspriešana, kas norisinās kopš 2011. gada.

7. Komiteja ņem vērā, kā vispārējo komentāru ietekmē spēkā esošās un topošās valsts un starptautiskās normas, standarti un politikas vadlīnijas attiecībā uz uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām. Vispārējais komentārs atbilst starptautiskajām konvencijām, tostarp Starptautiskās Darba organizācijas (SDO) 1999. gada Konvencijai par bērnu darba viskaitīgāko veidu aizliegumu un tūlītēju rīcību to izskaušanai (Nr. 182) un 1973. gada Konvencijai par minimālo darbā pieņemšanas vecumu (Nr. 138). Komiteja atzīst, cik būtiska ir ANO programma "Aizsargāt, ievērot un labot" un Cilvēktiesību padomes pieņemtie Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi, kā arī SDO Trīspusējā deklarācija par principiem attiecībā uz daudz nacionāliem uzņēmumiem un sociālo politiku. Komitejai ir bijuši noderīgi arī citi dokumenti kā, piemēram, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (ESAO) Vadlīnijas multinacionāliem uzņēmumiem, ANO Globālais līgums, ANO pētījums par vardarbību pret bērniem un Bērnu tiesību un uzņēmējdarbības principi.

II. Darbības joma un piemērošana

8. Šis vispārējais komentārs galvenokārt attiecas uz valstu pienākumiem, kas paredzēti Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos. Šobrīd nav tāda starptautiska juridiski saistoša tiesību akta, kas regulētu uzņēmējdarbības nozares pienākumus attiecībā uz cilvēktiesībām. Tomēr Komiteja atzīst, ka pienākumi un atbildība attiecībā uz bērnu tiesību ievērošanu praksē neaprobežojas tikai ar valsts un valsts kontrolētajiem pakalpojumiem un iestādēm, bet gan attiecas arī uz privātpersonām un uzņēmumiem. Tāpēc visiem uzņēmumiem ir jāpilda savi pienākumi saistībā ar bērnu tiesību aizsardzību, un valstīm ir jānodrošina, ka tas patiešām tiek darīts. Turklāt uzņēmumi nedrīkst mazināt valstu spēju pildīt savus pienākumus pret bērniem saskaņā ar Konvenciju un tās fakultatīvajiem protokoliem.

9. Komiteja atzīst, ka uzņēmumu īstenotie korporatīvās atbildības brīvprātīgie pasākumi, piemēram, sociālie ieguldījumi, aizstāvība un iesaistīšanās valsts politikā, brīvprātīgi rīcības

² Bērnu tiesību komitejas ziņojums par trīsdesmit pirmo sesiju, CRC/C/121, II pielikums.

kodeksi, filantropija un citi kolektīvie pasākumi, var veicināt bērnu tiesību ievērošanu. Valstīm jāveicina šādi brīvprātīgie pasākumi un iniciatīvas, jo ar tiem var radīt uzņēmējdarbības kultūru, kurā tiek ievērotas un atbalstītas bērnu tiesības. Tomēr jāuzsver, ka šādi brīvprātīgie pasākumi un iniciatīvas nevar aizstāt valsts rīcību un uzņēmumu regulējumu atbilstoši Konvencijā un tās protokolos noteiktajiem pienākumiem vai prasību uzņēmumiem izpildīt pienākumus attiecībā uz bērnu tiesību ievērošanu.

10. Svarīgi atcerēties, ka Konvencija un tās fakultatīvie protokoli nosaka pienākumus valstij kopumā neatkarīgi no tās iekšējās struktūras, atzariem vai organizācijas. Turklāt varas decentralizācija ar devolūcijas un deleģēšanas starpniecību nemazina valsts tiešo pienākumu izpildīt savus pienākumus pret visiem tās jurisdikcijā esošajiem bērniem.

11. Šajā vispārējā komentārā vispirms aplūkota saikne starp valsts pienākumiem attiecībā uz uzņēmējdarbību un Konvencijas vispārējiem principiem. Pēc tam definēta valsts pienākumu vispārējā būtība un darbības joma attiecībā uz bērnu tiesībām un uzņēmējdarbības nozari. Tad pienākumu apjoms aplūkots situācijās, kurās uzņēmējdarbības un saimnieciskās darbības ietekme uz bērnu tiesībām ir visizteiktākā, tostarp gadījumos, kad uzņēmumi ir pakalpojuma sniedzēji, bērnus ietekmē neformālā ekonomikā, valstis sadarbojas ar starptautiskām organizācijām un uzņēmumi darbojas ārvalstīs tādos reģionos, kur bērnu tiesību aizsardzība valstī ir nepietiekama. Šā vispārējā komentāra nobeigumā izklāstītas īstenošanas un izplatīšanas pamatnostādnes.

III. Konvencijas vispārējie principi attiecībā uz uzņēmējdarbību

12. Bērnu tiesības ir universālas, nedalāmas, savstarpēji atkarīgas un savstarpēji saistītas. Komiteja Konvencijā ir noteikusi četrus vispārējos principus kā pamatu visiem valsts lēmumiem un darbībām saistībā ar uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību, ievērojot bērnu tiesību pieeju.³

A. Tiesības netikt diskriminētam (2. pants)

13. Konvencijas 2. pants aicina valstis ievērot un ikvienam bērnam attiecīgo valstu jurisdikcijā nodrošināt tiesības “bez jebkādas diskriminācijas un neatkarīgi no bērna, viņa vecāku vai aizbildņu rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģiskās piederības, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa un dzimšanas apstākļiem vai jebkādiem citiem apstākļiem”. Valstīm jānodrošina, ka visi tiesību akti, politika un programmas, kas attiecas uz uzņēmējdarbības jautājumiem, pēc sava satura vai īstenošanas nav diskriminējošas ar nodomu vai bez tā attiecībā uz bērniem, piemēram, saistībā ar darba iespējām vecākiem vai aprūpētājiem vai preču vai pakalpojumu pieejamību bērniem ar invaliditāti.

14. Valstīm ir jānovērš diskriminācija privātajā sfērā kopumā un jānodrošina tiesiskās aizsardzības līdzekļi diskriminācijas gadījumā. Valstīm ir jāapkopo atbilstoši sagrupēti statistikas dati un cita informācija, lai varētu konstatēt diskrimināciju pret bērniem saistībā ar uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību, un jānosaka mehānismi diskriminējošas prakses uzraudzībai un izmeklēšanai uzņēmējdarbības nozarē. Valstīm arī jāveic pasākumi, lai uzņēmumiem radītu vidi, kurā tiek atbalstīta tiesību uz aizsardzību pret diskrimināciju

³ Skat. Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 13 (2011) par bērnu tiesībām būt brīvam no visu veidu vardarbības, *Ģenerālās asamblejas oficiālais reģistrs, sešdesmit septītā sesija, papildinājums Nr. 41 (A/67/41)*, V pielikuma 59. punktu.

ievērošana, veicinot zināšanas un izpratni par tiesībām uzņēmējdarbības nozarē, tostarp plašsaziņas līdzekļu, tirdzniecības un reklāmas nozarē. Izpratnes veidošanai un sensibilizācijai uzņēmumu vidū jābūt vērstai uz to, lai apkarotu un izskaustu diskriminējošu attieksmi pret visiem bērniem, jo īpaši neaizsargātiem bērniem.

B. Bērna intereses (3. panta 1. punkts)

15. Konvencijas 3. panta 1. punktā noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem primārais apsvērums ir bērna intereses. Valstīm ir pienākums šo principu iekļaut un piemērot visos likumdošanas, administratīvajos un tiesas procesos saistībā ar uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību, kas tieši vai netieši ietekmē bērnus. Piemēram, valstīm ir jānodrošina, ka bērna intereses ir galvenais apsvērums, izstrādājot tiesību aktus un politiku, kas ietekmē uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību, piemēram, saistībā ar nodarbinātību, nodokļu politiku, korupciju, privatizāciju, transportu un citiem vispārējiem ekonomikas, tirdzniecības vai finanšu jautājumiem.

16. 3. panta 1. punkts ir arī tieši piemērojams uzņēmumiem, kas darbojas kā privātas vai publiskas sociālās labklājības struktūras, sniedzot bērniem jebkāda veida tiešos pakalpojumus, tostarp aprūpi audžuģimenē, veselības vai izglītības pakalpojumus un aizturēšanas iestāžu administrēšanu.

17. Konvencija un tās fakultatīvie protokoli sniedz regulējumu bērna interešu novērtēšanai un noteikšanai. Pienākumam par primāro apsvērumu izvirzīt bērna intereses ir izšķirīga nozīme, kad valstis iesaistās tādu konkurējošu prioritāšu izvērtēšanā kā, piemēram, īstermiņa ekonomiskie apsvērumi un ilgtermiņa lēmumi par attīstību. Valstīm jāspēj paskaidrot, kā, pieņemot lēmumus, ir ievērotas tiesības ņemt vērā bērna intereses, tostarp to, kā tās ir izvērtētas salīdzinājumā ar citiem apsvērumiem.⁴

C. Tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību (6. pants)

18. Konvencijas 6. pantā atzīts, ka ikvienam bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvību un dalībvalstis nodrošina ikviena bērna izdzīvošanu un attīstību. Kā norādīts Vispārējā komentārā Nr. 5 (2003) par Bērnu tiesību konvencijas vispārējiem īstenošanas pasākumiem, Komitejas izpratnē bērna attīstību interpretē kā “visaptverošu jēdzienu, kas ietver bērna fizisko, prāta, garīgo, morālo, psiholoģisko un sociālo attīstību”.⁵

19. Uzņēmumu darbība 6. panta īstenošanu var ietekmēt dažādi. Piemēram, uzņēmējdarbības radītā vides degradācija un piesārņojums var apdraudēt bērnu tiesības uz veselību, pārtikas nodrošinājumu un piekļuvi drošam dzeramajam ūdenim un sanitārijai. Zemes pārdošana vai iznomāšana investoriem var liegt vietējiem iedzīvotājiem piekļuvi dabas resursiem, kas saistīti ar viņu iztiku un kultūras mantojumu; šajā sakarā īpaši apdraudētas var būt pamatiedzīvotāju bērnu tiesības.⁶ Tirgojot bērniem tādus produktus un izstrādājumus kā cigaretes un alkoholu, kā arī pārtikas produktus un dzērienus, kuros ir augsts piesātināto tauku, trans-taukskābju,

⁴ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses (Bērnu tiesību konvencijas 3. panta 1. punkts), turpmāko 6. punktu.

⁵ Skat. *Ģenerālās asamblejas oficiālo reģistru, piecdesmit devītā sesija, papildinājumu Nr. 41 (A/59/41)*, XI pielikuma 12. punktu.

⁶ Vispārējā komentāra Nr. 11 (2009) par pamatiedzīvotāju bērniem un viņu tiesībām saskaņā ar Konvenciju, *Ģenerālās asamblejas oficiālais reģistrs, sešdesmit piektā sesija, papildinājums Nr. 41 (A/65/41)*, III pielikuma 35. punkts.

cukura, sāls vai piedevu saturs, bērnu veselība var tikt ietekmēta ilgtermiņā.⁷ Ja nodarbinātības prakses uzņēmējdarbībā dēļ pieaugušajiem jāstrādā garas stundas, vecākie bērni, jo īpaši meitenes, var uzņemties vecāku mājas un bērnu aprūpes pienākumus, kas var negatīvi ietekmēt viņu tiesības uz izglītību un spēlēšanos; turklāt bērnu atstāšana vienatnē vai vecāko māsu vai brāļu aprūpē var atstāt ietekmi uz jaunāko bērnu aprūpes un veselības kvalitāti.

20. Pasākumi 6. panta īstenošanai attiecībā uz uzņēmējdarbības nozari būs jāpielāgo atkarībā no situācijas, un tajos jāiekļauj preventīvi pasākumi, kas paredz efektīvi regulēt un uzraudzīt reklāmas un tirgvedības nozari, kā arī uzņēmējdarbības ietekmi uz vidi. Saistībā ar bērnu, jo īpaši mazu bērnu, aprūpi būs nepieciešami citi pasākumi, lai radītu 6. panta ievērošanai labvēlīgu uzņēmējdarbības vidi, piemēram, ieviešot darba vietā ģimenēm labvēlīgu politiku. Šādā politikā jāņem vērā, kā pieaugušo darba laiks ietekmē bērna izdzīvošanu un attīstību visos attīstības posmos, un jāparedz arī atbilstoši apmaksāts bērna kopšanas atvaļinājums.⁸

D. Bērna tiesības tikt uzklautam (12. pants)

21. Konvencijas 12. pants paredz, ka ikvienam bērnam ir tiesības brīvi paust viedokli visos jautājumos, kas viņu skar, un līdz ar to izrietošās tiesības, ka šādam viedoklim ir jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei. Valstīm regulāri jāuzklausa bērnu viedoklis; saskaņā ar Vispārējo komentāru Nr. 12⁹ tas jā dara, izstrādājot ar uzņēmējdarbību saistītus valsts un vietējā līmeņa tiesību aktus un politiku, kas var ietekmēt bērnus. Valstīm jo īpaši jāapspriežas ar bērniem, kuri saskaras ar grūtībām, lai tiktu uzklauti, piemēram, mazākumtautību un pamatiedzīvotāju grupu bērniem, bērniem ar invaliditāti saskaņā ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 4. panta 3. un 7. punktu¹⁰ un bērniem līdzīgās neaizsargātības situācijās. Tādām valsts iestādēm kā, piemēram, izglītības un darba inspekcijām, kas saistītas ar uzņēmumu darbības regulēšanu un uzraudzību, jānodrošina, ka tiek ņemts vērā attiecīgo bērnu viedoklis. Valstīm bērni jāuzklausa arī izvērtējot, kā ar uzņēmējdarbību saistītā ierosinātā politika, tiesību akti, noteikumi, budžets vai citi administratīvi lēmumi ietekmē bērnu tiesības.

22. Bērnam ir īpašas tiesības “tikt uzklautam jebkādā ar viņu saistītā tiesvedībā un administratīvā procesā” (Konvencijas 12. panta 3. punkts). Tajā ietilpst tiesvedība un samierināšanas un šķīrējtiesas mehānismi, kas attiecas uz uzņēmumu izraisītu vai veicinātu bērnu tiesību ļaunprātīgu izmantošanu. Kā norādīts Vispārējā komentārā Nr. 12, bērniem jāļauj brīvprātīgi piedalīties šādā tiesvedībā un jānodrošina iespēja tikt uzklautiem tieši vai netieši ar tāda pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību, kam ir pietiekamas zināšanas un izpratne par dažādiem lēmumu pieņemšanas procesa aspektiem, kā arī pieredze darbā ar bērniem.

23. Var būt gadījumi, kad uzņēmums apspriežas ar kopienām, ko var ietekmēt potenciāls uzņēmējdarbības projekts. Šādos apstākļos uzņēmumam var būt svarīgi uzklaut bērnus un ņemt vērā viņu viedokli, pieņemot lēmumus, kas attiecas uz bērniem. Valstīm jāsniedz uzņēmumiem konkrēti norādījumi, uzsverot, ka šiem procesiem jābūt bērniem pieejamiem, iekļaujošiem un jēgpilniem un tajos vienmēr jāņem vērā bērnu attīstības pakāpe un intereses.

⁷ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 15 (2013) par bērnu tiesībām uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu turpmāko 47. punktu.

⁸ Skat. *passim* Vispārējā komentāra Nr. 7 (2005) “Bērnu tiesību īstenošana agrīnā bērnībā”, *Ģenerālās asamblejas oficiālais reģistrs, sešdesmit pirmā sesija, papildinājums Nr. 41 (A/61/41)*, III pielikumu.

⁹ Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) par bērnu tiesībām tikt uzklautam, *Ģenerālās asamblejas oficiālais reģistrs, sešdesmit piektā sesija, papildinājums Nr. 41 (A/65/41)*, IV pielikums.

¹⁰ Vispārējais komentārs Nr. 9 (2006) par bērnu ar invaliditāti tiesībām, *Ģenerālās asamblejas oficiālais reģistrs, sešdesmit trešā sesija, papildinājums Nr. 41 (A/63/41)*, III pielikums, *passim*.

Līdzdalībai jābūt brīvprātīgai un jānotiek bērniem piemērotā vidē, kas apkaro un neveicina diskrimināciju pret bērniem. Ja iespējams, jāiesaista pilsoniskās sabiedrības organizācijas, kas ir kompetentas bērnu līdzdalības veicināšanā.

IV. Valsts pienākumu būtība un darbības joma

A. Vispārējie pienākumi

24. Konvencija paredz bērnu tiesību kopumu, kas valstīm nosaka konkrētas pakāpes pienākumus, ņemot vērā bērnu īpašo statusu; bērnu tiesību pārkāpumi ir īpaši smagi, jo tie nereti atstāj smagas un ilgstošas sekas uz bērnu attīstību. 4. pantā valstīm noteikts pienākums veikt visus attiecīgos likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus, lai īstenotu Konvencijā noteiktās tiesības, un maksimāli izmantot pieejamos resursus, lai īstenotu bērna ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības.

25. Saskaņā ar starptautiskajām cilvēktiesībām valstīm ir trīs veidu pienākumi: ievērot, aizsargāt un īstenot cilvēktiesības.¹¹ Tie aptver pienākumus attiecībā uz rezultātu un pienākumus attiecībā uz rīcību. Valstis netiek atbrīvotas no Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos paredzētajiem pienākumiem, deleģējot vai nododot savas funkcijas ārpalpojumu sniedzējam, kas ir privāts uzņēmums vai bezpeļņas organizācija. Līdz ar to, ja valsts neievēro, neaizsargā un neīsteno bērnu tiesības attiecībā uz uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību, kas ietekmē bērnus, tā pārkāpj Konvencijā noteiktos pienākumus. Šo pienākumu darbības joma sīkāk aplūkota turpmāk, savukārt īstenošanai nepieciešamais regulējums apspriests IV nodaļā.

B. Pienākums ievērot, aizsargāt un īstenot

1. Ievērošanas pienākums

26. Ievērošanas pienākums nosaka, ka valstis nedrīkst tieši vai netieši veicināt vai atbalstīt bērnu tiesību pārkāpšanu vai kūdīt uz to. Turklāt valstīm ir pienākums nodrošināt, ka bērnu tiesības ievēro visi dalībnieki, tostarp saistībā ar uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību. Lai to panāktu, visai ar uzņēmējdarbību saistītajai politikai, tiesību vai administratīvajiem aktiem un lēmumu pieņemšanai jābūt pārredzamiem un apzinātiem, un pilnībā un pastāvīgi jāņem vērā, kāda ir to ietekme uz bērna tiesībām.

27. Ievērošanas pienākums nozīmē arī to, ka valstis nedrīkst iesaistīties bērnu tiesību ļaunprātīgā izmantošanā, atbalstīt vai attaisnot to, kad tās pašas veic uzņēmējdarbību vai tām ir darbījuma attiecības ar privātiem uzņēmumiem. Piemēram, valstīm jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka publiskā iepirkuma līgumi tiek piešķirti pretendentiem, kas ir apņēmušies ievērot bērnu tiesības. Valsts aģentūras un iestādes, tostarp drošības spēki, nedrīkst sadarboties ar trešajām personām, kas pārkāpj bērnu tiesības, vai attaisnot tās. Turklāt valstis nedrīkst ieguldīt valsts finanses un citus līdzekļus uzņēmējdarbībā, kas pārkāpj bērnu tiesības.

2. Aizsargāšanas pienākums

28. Valstīm ir pienākums nodrošināt aizsardzību pret Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos garantēto tiesību pārkāpumiem, ko veic trešās personas. Šis pienākums ir ļoti

¹¹ Skat. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 13 (1999) par tiesībām uz izglītību, *Ekonomikas un sociālo lietu padomes oficiālais reģistrs, 2000. gads, papildinājums Nr. 2 (E/2000/22)*, V pielikuma 46. punktu.

nozīmīgs, ņemot vērā valstu pienākumus attiecībā uz uzņēmējdarbības nozari. Tas nozīmē, ka valstīm jāveic visi nepieciešamie, atbilstošie un pamatotie pasākumi, lai nepieļautu, ka uzņēmumi izraisa vai veicina bērnu tiesību ļaunprātīgu izmantošanu. Šādi pasākumi var būt normatīvo aktu pieņemšana, uzraudzība un izpilde, kā arī politikas pieņemšana, kas nosaka, kā uzņēmumi var ietekmēt bērnu tiesības. Valstīm jāizmeklē un jāizskata uzņēmuma izraisītie vai veicinātie bērnu tiesību pārkāpumi, kā arī jāatlīdzina to radītais kaitējums. Tāpēc valsts ir atbildīga par uzņēmumu izraisītiem vai veicinātiem bērnu tiesību pārkāpumiem gadījumos, kad tā nav veikusi nepieciešamos, atbilstošos un pamatotos pasākumus, lai šādus pārkāpumus novērstu un atlīdzinātu to nodarīto kaitējumu, vai kā citādi sadarbojusies vai pieļāvusi šādus pārkāpumus.

3. Īstenošanas pienākums

29. Īstenošanas pienākums prasa no valstīm pozitīvu rīcību, lai veicinātu, sekmētu un paredzētu bērnu tiesību izmantošanu. Tas nozīmē, ka valstīm saskaņā ar 4. pantu jāīsteno likumdošanas, administratīvie, budžeta, tiesas, reklāmas un citi pasākumi attiecībā uz uzņēmējdarbību, kas ietekmē bērnu tiesības. Šādiem pasākumiem jānodrošina labākā vide pilnīgai Konvencijas un tās fakultatīvo protokolu īstenošanai. Lai šo pienākumu izpildītu, valstīm jānodrošina stabila un paredzama tiesiskā un normatīvā vide, kas ļauj uzņēmumiem ievērot bērnu tiesības. Tas nozīmē skaidrus un labi īstenotus tiesību aktus un standartus darba, nodarbinātības, veselības un drošības, vides, pretkorupcijas, zemes izmantojuma un nodokļu politikas jomā saskaņā ar Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos noteikto. Tas sevī ietver arī tiesību aktus un politiku, kas izstrādāta, lai radītu vienlīdzīgas iespējas un attieksmi nodarbinātībā, pasākumus profesionālās izglītības un pienācīga darba veicināšanai un dzīves līmeņa paaugstināšanai un mazo un vidējo uzņēmumu stimulēšanai piemērotu politiku. Valstīm jāievieš pasākumi, lai uzlabotu zināšanas un izpratni par Konvenciju un tās fakultatīvajiem protokoliem valsts pārvaldes iestādēs, aģentūrās un citās valsts iestādēs, kas ietekmē uzņēmējdarbības praksi un veicina uzņēmējdarbības kultūru, kurā tiek ievērotas bērnu tiesības.

4. Tiesiskās aizsardzības līdzekļi un atlīdzināšana

30. Valstīm ir pienākums nodrošināt efektīvus tiesiskās aizsardzības līdzekļus un atlīdzināšanu par bērnu tiesību pārkāpumiem, tostarp pārkāpumiem, kurus izdarījušas tādas trešās personas kā uzņēmumi. Komiteja Vispārējā komentārā Nr. 5 norāda: lai tiesībām būtu nozīme, ir jānodrošina efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi, kas ļauj atlīdzināt ar pārkāpumiem nodarīto kaitējumu.¹² Konvencijā ir vairāki noteikumi, kas aicina noteikt sodus, kompensāciju, tiesvedību un pasākumus, lai veicinātu atgūšanos pēc trešo personu nodarīta vai veicināta kaitējuma.¹³ Lai izpildītu šo pienākumu, jāievieš bērniem piemēroti krimināltiesību, civiltiesību vai administratīvo tiesību mehānismi, par kuriem bērni un viņu pārstāvji ir informēti un kas ir ātri, faktiski pieejami un sasniedzami un nodrošina atbilstošu atlīdzināšanu par nodarīto kaitējumu. Tiesiskās aizsardzības līdzekļu nodrošināšanā būtiska nozīme var būt arī iestādēm, kam ir piešķirtas uzraudzības pilnvaras attiecībā uz bērnu tiesībām, tostarp darba, izglītības, veselības un drošības inspekcijām, tiesām, kas skata ar vidi saistītas lietas, nodokļu administrācijām, valsts iestādēm cilvēktiesību aizsardzības jautājumos un struktūrām, kas galveno uzmanību velta vienlīdzībai uzņēmējdarbības nozarē. Šīs iestādes var aktīvi izmeklēt un uzraudzīt tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, un tām var būt arī reglamentēšanas pilnvaras, kas

¹² Vispārējā komentāra Nr. 5 (2003) 24. punkts. Valstīm jāņem vērā arī tie Pamatprincipi un pamatnostādnes par tiesībām uz tiesisko aizsardzību un atlīdzināšanu personām, kas cietušas no smagiem starptautisko cilvēktiesību pārkāpumiem un nopietniem starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumiem, kuri pieņemti ar Ģenerālās asamblejas 2005. gada rezolūciju 60/147.

¹³ Piemēram, skat. Bērnu tiesību konvencijas 32. panta 2., 19. un 39. punktu.

ļauj tām administratīvi sodīt uzņēmumus, kuri pārkāpj bērnu tiesības. Visos gadījumos bērniem jābūt iespējai vērsties pēc palīdzības neatkarīgā un objektīvā tiesā vai izskatīt lietu tiesā administratīvā procesa kārtībā.

31. Nosakot atlīdzināšanas pakāpi vai veidu, mehānismos jāņem vērā apstākļi, ka tiesību ļaunprātīga izmantošana bērnu var ietekmēt daudz krasāk nekā pieaugušos un šī ietekme var būt neatgriezeniska un nodarīt kaitējumu mūža garumā. Tāpat jāievēro arī bērnu attīstības un spēju mainīgums, un atlīdzināšanai jānotiek savlaicīgi, lai ierobežotu attiecīgajam bērnam vai bērniem nodarīto pašreizējo kaitējumu un kaitējumu nākotnē; piemēram, konstatējot, ka bērni ir cietuši no vides piesārņojuma, visām iesaistītajām pusēm jāveic tūlītēji pasākumi, lai novērstu turpmāku kaitējumu bērnu veselībai un attīstībai un atlīdzinātu nodarīto kaitējumu. Valstīm jānodrošina medicīniskā un psiholoģiskā palīdzība, juridiskais atbalsts un rehabilitācijas pasākumi bērniem, kas cietuši no uzņēmējdarbības dalībnieku izraisītas vai veicinātas ļaunprātīgas izmantošanas un vardarbības. Tām arī jāgarantē, ka šāda ļaunprātīga izmantošana neatkārtosies, piemēram, īstenojot reformu attiecībā uz attiecīgajiem tiesību aktiem un politiku vai to piemērošanu, tostarp uzsākot kriminālvajāšanu un nosakot sankcijas pret attiecīgajiem uzņēmējdarbības dalībniekiem.

V. Valsts pienākumi konkrētos apstākļos

32. Uzņēmējdarbība un saimnieciskā darbība var ietekmēt plašu bērnu tiesību klāstu. Tomēr Komiteja ir noteikusi šādus vēl papildināmus konkrētus apstākļus, kuros uzņēmumu ietekme var būt nozīmīga un kuros valsts tiesiskais regulējums un institucionālā sistēma nereti ir nepietiekama, neefektīva vai pakļauta spiedienam.

A. Pakalpojumu sniegšana bērnu tiesību izmantošanai

33. Uzņēmumiem un bezpeļņas organizācijām var būt būtiska nozīme, sniedzot un pārvaldot tādus pakalpojumus kā tīru ūdeni, sanitāriju, izglītību, transportu, veselības aprūpi, alternatīvo aprūpi, enerģētiku, drošību un aizturēšanas iestādes, kas ir būtiski bērnu tiesību izmantošanai. Komiteja nenosaka šādu pakalpojumu sniegšanas veidu, tomēr svarīgi uzsvērt, ka, nododot pakalpojumus ārvalsts pakalpojumu sniedzējiem vai privatizējot pakalpojumus, kas ietekmē bērnu tiesību īstenošanu, valstis netiek atbrīvotas no Konvencijā paredzētajiem pienākumiem.

34. Valstīm jāveic konkrēti pasākumi, kuros ņemta vērā privātā sektora iesaiste pakalpojumu sniegšanā, lai nodrošinātu, ka Konvencijā minētās tiesības netiek apdraudētas.¹⁴ Tām ir pienākums noteikt standartus atbilstoši Konvencijai un rūpīgi tos uzraudzīt. Neatbilstoša šo struktūru pārraudzība, inspekcija un uzraudzība var novest pie tādiem nopietniem bērnu tiesību pārkāpumiem kā vardarbība, ekspluatācija un nevēlīga izturēšanās pret bērnu. Tām jānodrošina, ka šāda pakalpojumu sniegšana neapdraud pakalpojumu pieejamību bērniem diskriminējošu kritēriju dēļ, jo īpaši atbilstoši principam par aizsardzību pret diskrimināciju, un ka visās pakalpojumu nozarēs bērniem ir pieejama neatkarīga uzraudzības iestāde, sūdzību iesniegšanas mehānismi un, ja nepieciešams, tiesas, kas tiem var nodrošināt efektīvus tiesiskās aizsardzības līdzekļus pārkāpumu gadījumā. Komiteja iesaka izveidot pastāvīgu uzraudzības mehānismu vai procesu, kura mērķis ir nodrošināt, ka visi nevalstiskie pakalpojumu sniedzēji ievieš un piemēro Konvencijai atbilstošu politiku, programmas un procedūras.¹⁵

B. Neformālā ekonomika

¹⁴ Skat. Bērnu tiesību komitejas ziņojuma par trīsdesmit pirmo sesiju, CRC/C/121, II pielikumu.

¹⁵ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 5 44. punktu.

35. Daudzās valstīs neformālajā ekonomikā ir iesaistīta ievērojama ekonomiski aktīvo iedzīvotāju daļa, un tā būtiski ietekmē nacionālo kopproduktu. Tomēr uzņēmējdarbība, kas norisinās ārpus tiesiskā regulējuma un institucionālās sistēmas, kura regulē un aizsargā tiesības, var īpaši apdraudēt bērnu tiesības. Piemēram, tādi šādos apstākļos ražotie vai apstrādātie produkti kā rotaļlietas, apģērbs vai pārtikas produkti var būt neveselīgi un/vai nedroši bērniem. Tāpat zināms skaits bērnu nereti tiek konstatēts slēptās neformālā darba jomās, piemēram, nelielos ģimenes uzņēmumos, lauksaimniecības un viesmīlības nozarē. Šāds darbs bieži vien ir saistīts ar nestabilu nodarbinātības statusu, zemu, neregulāru atalgojumu vai vispār bez atalgojuma, veselības apdraudējumu, sociālā nodrošinājuma trūkumu, ierobežotu biedrošanās brīvību un nepietiekamu aizsardzību pret diskrimināciju un vardarbību vai ekspluatāciju. Tas var liegt bērniem apmeklēt skolu, pildīt mājasdarbus un izmantot atbilstošas atpūtas un spēlēšanās iespējas, potenciāli pārkāpjot Konvencijas 28., 29. un 31. pantu. Turklāt vecākiem vai aprūpētājiem, kas strādā neformālajā ekonomikā, bieži vien ir jāstrādā garas stundas, lai tiktu pie ienākumiem iztikas minimuma līmenī, kas nopietni ierobežo viņu iespējas pildīt vecāku pienākumus vai rūpēties par viņu atbildībā esošajiem bērniem.

36. Valstīm jāievieš pasākumi, lai nodrošinātu, ka uzņēmējdarbība visos apstākļos notiek atbilstošā tiesiskajā regulējumā un institucionālajā sistēmā neatkarīgi no ekonomikas apjoma vai nozares, ļaujot skaidri atzīt un aizsargāt bērnu tiesības. Šādi pasākumi var būt izpratnes veidošana, pētījumu veikšana un datu apkopošana par neformālās ekonomikas ietekmi uz bērnu tiesībām, atbalsts pienācīgu darbu radīšanai, kas piedāvā atbilstošu samaksu strādājošiem vecākiem vai aprūpētājiem, skaidru un paredzamu zemes izmantojuma likumu īstenošana, sociālās aizsardzības uzlabošana maznodrošinātām ģimenēm un neformālā sektora uzņēmumu atbalstīšana, cita starpā piedāvājot profesionālās apmācības, reģistrācijas iespējas, efektīvus un elastīgus kreditēšanas un banku pakalpojumus, atbilstošu nodokļu režīmu un pieeju tirgum.

37. Valstīm jāregulē darba apstākļi un jānodrošina aizsardzības pasākumi, lai pasargātu bērnus no saimnieciskās ekspluatācijas un darba, kas ir bīstams, traucē viņiem iegūt izglītību vai kaitē viņu veselībai vai fiziskajai, prāta, garīgajai, tikumiskajai vai sociālajai attīstībai. Šāds darbs nereti, lai gan ne tikai, ir sastopams neformālajā ekonomikā un ģimenes lokā. Tāpēc valstīm ir jāizstrādā un jāīsteno programmas, kas vērstas uz uzņēmumiem šādos apstākļos, tostarp ieviešot starptautiskos standartus par normatīvajos aktos noteikto minimālo vecumu pieņemšanai darbā un atbilstošiem darba apstākļiem, ieguldot līdzekļus izglītībā un profesionālajā apmācībā un sniedzot atbalstu sekmīgai bērnu pārejai uz darba pasauli. Valstīm jānodrošina, ka sociālā un bērnu aizsardzības politika attiecas uz visiem, jo īpaši ģimenēm, kas iesaistītas neformālajā ekonomikā.

C. Bērnu tiesības un uzņēmumu darbība globālā līmenī

38. Uzņēmumi aizvien vairāk darbojas globālā mērogā, izmantojot sarežģītus meitassabiedrību, darbuzņēmēju, piegādātāju un kopuzņēmumu tīklus. To pozitīvā vai negatīvā ietekme uz bērnu tiesībām reti izriet no vienas atsevišķas uzņēmējdarbības vienības darbības vai bezdarbības neatkarīgi no tā, vai tā ir mātesabiedrība, meitassabiedrība, darbuzņēmējs, piegādātājs vai kas cits. Tā vietā starp uzņēmējdarbības vienībām, kas atrodas dažādās jurisdikcijās, var būt saikne vai līdzdalība. Piemēram, piegādātāji var būt iesaistīti bērnu darba izmantošanā, meitassabiedrības var nodarboties ar zemes atsavināšanu, savukārt darbuzņēmēji vai licences ņēmēji var būt iesaistīti bērniem kaitīgu preču un pakalpojumu tirdzniecībā. Šādos apstākļos valstīm ir īpaši sarežģīt izpildīt savus pienākumus ievērot, aizsargāt un īstenot bērnu tiesības dažādu iemeslu dēļ, piemēram, tāpēc, ka uzņēmumi nereti ir juridiski šķirtas struktūras, kas

atrodas dažādās jurisdikcijās, pat tad, ja tās darbojas kā viena saimnieciskā vienība, kurai ir savs darbības centrs, reģistrācijas un/vai atrašanās vieta vienā valstī (mītnes valstī), bet tā darbojas citā valstī (uzņemošajā valstī).

39. Saskaņā ar Konvenciju valstīm ir pienākums ievērot un nodrošināt bērnu tiesības savā jurisdikcijā. Konvencija valsts jurisdikciju neattiecinā tikai uz "teritoriju". Ievērojot starptautiskās tiesības, Komiteja jau iepriekš ir mudinājusi valstis aizsargāt to bērnu tiesības, kuri var atrasties ārpus savu valstu teritoriālajām robežām. Tā arī ir uzsvērusi, ka Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos noteiktie valsts pienākumi attiecas uz katru bērnu valsts teritorijā un visiem bērniem valsts jurisdikcijā.¹⁶

40. Eksteritoriālie pienākumi arī ir skaidri norādīti Fakultatīvajā protokolā par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju. 3. panta 1. punktā noteikts, ka ikviena valsts nodrošina vismaz to, ka uz tajā izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem pilnībā attiecas šis valsts krimināllikums vai sodu likums, neatkarīgi no tā, vai šie noziedzīgie nodarījumi izdarīti iekšzemē vai transnacionāli. Saskaņā ar Fakultatīvā protokola par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju 3. panta 4. punktu par šādu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu juridiskās personas, tostarp uzņēmumi, ir jāsauc pie kriminālatbildības, civiltbildības vai administratīvās atbildības. Šī pieeja atbilst citiem cilvēktiesību līgumiem un dokumentiem, kas valstīm paredz pienākumus noteikt kriminālo jurisdikciju pār saviem pilsoņiem saistībā ar tādām jomām kā līdzdalība spīdzināšanā, piespiedu pazušana un aparteīds, lai arī kur šī ļaunprātīga izmantošana un darbība, kas uzskatāma par līdzdalību, tiktu izdarīta.

41. Valstīm ir pienākumi iesaistīties starptautiskā sadarbībā, lai bērnu tiesības īstenotu ārpus to teritoriālajām robežām. Konvencijas preambulā un noteikumos ir konsekventi sniegta norāde uz "starptautiskās sadarbības svarīgo nozīmi bērnu dzīves apstākļu uzlabošanā katrā valstī, jo īpaši jaunattīstības valstīs".¹⁷ Vispārējā komentārā Nr. 5 uzsvērts, ka "Konvencijas īstenošana ir uzdevums, kas jāveic, visām pasaules valstīm sadarbojoties".¹⁸ Tādējādi pilnīga bērnu tiesību īstenošana saskaņā ar Konvenciju daļēji ir atkarīga no valstu mijiedarbības. Turklāt Komiteja uzsver, ka Konvencija ir ratificēta gandrīz visur, līdz ar to Konvencijas noteikumu īstenošanai ir jābūt vienlīdz būtiskai gan uzņēmuma uzņemošajā valstī, gan tā mītnes valstī.

42. Uzņemošajām valstīm ir primārā atbildība par bērnu tiesību ievērošanu, aizsardzību un īstenošanu savā jurisdikcijā. Tām jānodrošina, ka visi uzņēmumi, tostarp transnacionālas korporācijas, kas darbojas to robežās, tiek atbilstoši regulēti tiesiskajā regulējumā un institucionālajā sistēmā, tādējādi nodrošinot, ka tie negatīvi neietekmē bērnu tiesības un/vai neatbalsta pārkāpumus ārvalstu jurisdikcijās, kā arī nekūda uz tiem.

43. Arī mītnes valstīm ir pienākumi, kas izriet no Konvencijas un tās fakultatīvajiem protokoliem un paredz ievērot, aizsargāt un īstenot bērnu tiesības saistībā ar uzņēmumu eksteritoriālajām darbībām, ja vien starp valsti un attiecīgo rīcību pastāv pamatota saikne. Pamatota saikne pastāv tad, ja attiecīgajā valstī atrodas uzņēmuma darbības centrs, reģistrētā, atrašanās vai galvenā uzņēmējdarbības vieta vai notiek tā saimnieciskā pamatdarbība.¹⁹

¹⁶ Vispārējā komentāra Nr. 6 (2005) par rīcību attiecībā uz nepavadītiem un nošķirti bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts, *Ģenerālās asamblejas oficiālais reģistrs, sešdesmit pirmā sesija, papildinājums Nr. 41 (A/61/41)*, II pielikuma 12. punkts.

¹⁷ Skat. Bērnu tiesību konvencijas 4. pantu, 24. panta 4. punktu, 28. panta 3. punktu, 17. pantu un 22. panta 2. punktu, kā arī Fakultatīvā protokola par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju 10. punktu un Fakultatīvā protokola par bērnu iesaistīšanu bruņotos konfliktos 10. punktu.

¹⁸ Vispārējā komentāra Nr. 5 60. punkts.

¹⁹ Skat. Māstrihtas principu par valstu eksteritoriālajām saistībām ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību jomā 25. principu (2012).

Pieņemot pasākumus šā pienākuma izpildei, valstis nedrīkst pārkāpt Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtus un vispārējās starptautiskās tiesības, kā arī nedrīkst sašaurināt Konvencijā paredzētos uzņemošās valsts pienākumus.

44. Valstīm jānodrošina efektīvu tiesas un ārpus tiesas mehānismu pieejamība, kas nodrošina tiesiskās aizsardzības līdzekļus bērniem un viņu ģimenēm, kuru tiesības uzņēmumi ir pārkāpuši eksteritoriāli, ja starp valsti un attiecīgo rīcību pastāv pamatota saikne. Turklāt valstīm ir jānodrošina starptautiskā palīdzība un sadarbība ar izmeklēšanas iestādēm, kā arī saistībā ar tiesvedības izpildi citās valstīs.

45. Lai novērstu, ka uzņēmumi pārkāpj bērnu tiesības, darbojoties ārvalstīs, var veikt šādus pasākumus:

a) veicināt valsts finansējuma un cita veida valsts atbalsta, piemēram, apdrošināšanas, pieejamību, izvirzīt prasību uzņēmumam veikt procesu, lai apzinātu, novērstu vai mazinātu jebkādu negatīvo ietekmi uz bērnu tiesībām savās darbībās ārvalstīs;

b) ņemt vērā uzņēmumu iepriekšējo darbību bērnu tiesību jomā, lemjot par valsts finansējuma un cita veida valsts atbalsta piešķiršanu;

c) nodrošināt, lai tādas valsts iestādes, kam ir uzticēts būtisks uzdevums saistībā ar uzņēmējdarbību, piemēram, eksporta kredītu aģentūras, veiktu pasākumus, lai apzinātu, novērstu un mazinātu jebkādu negatīvo ietekmi, kāda to atbalstītajiem projektiem varētu būt uz bērnu tiesībām, pirms tās piedāvā atbalstu uzņēmumiem, kas darbojas ārvalstīs, un noteiktu, ka šādas iestādes neatbalsta darbības, kas varētu izraisīt vai veicināt bērnu tiesību ļaunprātīgu izmantošanu.

46. Gan mītnes, gan uzņemošajai valstij jāizveido institucionālā sistēma un tiesiskais regulējums, kas ļauj uzņēmumiem ievērot bērnu tiesības, darbojoties globāli. Mītnes valstīm jānodrošina efektīvu mehānismu ieviešana, lai valsts aģentūras un iestādes, kas ir atbildīgas par Konvencijas un tās fakultatīvo protokolu īstenošanu, varētu realizēt efektīvu saskaņošanu ar iestādēm, kas atbildīgas par tirdzniecību un ieguldījumiem ārvalstīs. Tām arī jāuzlabo savas spējas, lai attīstības palīdzības aģentūras un ārvalstu pārstāvniecības, kas ir atbildīgas par tirdzniecības veicināšanu, uzņēmējdarbības jautājumus varētu iekļaut divpusējos cilvēktiesību dialogos ar ārvalstu valdībām, tostarp attiecībā uz bērnu tiesībām. Valstīm, kas ievēro ESAO Vadlīnijas multinacionāliem uzņēmumiem, ir jāatbalsta savi valstu kontaktpunkti, piedāvājot starpniecību un samierināšanu jautājumos, kas rodas eksteritoriāli, un nodrošinot, ka tie ir pietiekami apgādāti ar resursiem, neatkarīgi un pilnvaroti strādāt, lai nodrošinātu bērnu tiesību ievērošanu saistībā ar uzņēmējdarbības jautājumiem. Ieteikumi, ko izdevušas tādas struktūras kā ESAO valstu kontaktpunkti, ir atbilstoši jāīsteno.

D. Starptautiskās organizācijas

47. Saskaņā ar Konvencijas 4. pantu visas valstis tiek aicinātas uz tiešu sadarbību, lai īstenotu Konvencijā paredzētās tiesības, izmantojot starptautisku sadarbību un dalību starptautiskās organizācijās. Saistībā ar uzņēmējdarbību šīs starptautiskās organizācijas ir tādas starptautiskas attīstības, finanšu un tirdzniecības iestādes kā Pasaules Bankas grupa, Starptautiskais Valūtas fonds un Pasaules Tirdzniecības organizācija, kā arī citas reģionāla mēroga organizācijas, kurās valstis darbojas kopīgi. Rīkojoties kā šādu organizāciju dalībvalstīm, attiecīgajām valstīm ir jāievēro Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos noteiktie pienākumi, un tās nedrīkst

pieņemt aizdevumus no starptautiskām organizācijām vai piekrist šo organizāciju izvirzītajiem nosacījumiem, ja šie aizdevumi vai politika var izraisīt bērnu tiesību pārkāpumus. Valstīm arī jāsauglabā savi pienākumi attīstības sadarbības jomā un jānodrošina, ka sadarbības politika un programmas tiek izstrādātas un īstenotas, ievērojot Konvencijā un tās fakultatīvajos protokolos noteikto.

48. Valstij, kas darbojas starptautiskās attīstības, finanšu un tirdzniecības organizācijās, jāveic visas pamatotās darbības un pasākumi, lai nodrošinātu, ka šīs organizācijas, pieņemot lēmumus un īstenojot darbības, kā arī noslēdzot līgumus vai nosakot pamatnostādnes saistībā ar uzņēmējdarbības nozari, rīkojas saskaņā ar Konvenciju un tās fakultatīvajiem protokoliem. Šādas darbības un pasākumi neaprobežojas tikai ar bērnu darba izskaušanu, bet attiecas uz visu bērnu tiesību īstenošanu pilnībā. Starptautiskajām organizācijām ir nepieciešami standarti un procedūras, lai novērtētu kaitējuma risku bērniem saistībā ar jauniem projektiem un veiktu pasākumus šāda kaitējuma risku mazināšanai. Šīm organizācijām jāievieš procedūras un mehānismi, lai konstatētu, risinātu un novērstu bērnu tiesību pārkāpumus saskaņā ar spēkā esošajiem starptautiskajiem standartiem, tostarp gadījumos, kad šos pārkāpumus ir izdarījuši ar tām saistītie vai to finansētie uzņēmumi vai šie pārkāpumi izriet no šādu uzņēmumu darbībām.

E. Ārkārtas un konflikta situācijas

49. Īpaši sarežģīti izpildīt savus pienākumus ievērot, aizsargāt un īstenot bērnu tiesības gan uzņēmējdarbībai, gan mītnes valstij ir tad, ja uzņēmumi darbojas apstākļos, kuros aizsardzības iestādes nefunkcionē pietiekami sekmīgi konflikta, katastrofas vai sabiedriskās vai tiesiskās kārtības sabrukuma dēļ. Būtiski uzsvērt, ka Konvencija un tās fakultatīvie protokoli ir piemērojami vienmēr un nav tādu noteikumu, kas ļautu atkāpties no to noteikumiem ārkārtas situāciju laikā.

50. Šādos apstākļos pastāv lielāks risks, ka uzņēmumi var izmantot bērnu darbu (tostarp piegādes ķēdēs un meitassabiedrībās), bērni var tikt izmantoti kā karavīri, ir iespējama korupcija un izvairīšanās no nodokļu maksāšanas. Ievērojot paaugstināto risku, mītnes valstīm jāpieprasa uzņēmumiem, kas darbojas ārkārtas un konflikta situācijās, veikt stingru uzticamības pārbaudi attiecībā uz bērnu tiesībām atbilstoši savam lielumam un darbībai. Mītnes valstīm jāizstrādā un jāīsteno normatīvie akti, kas novērš konkrētu paredzamo risku bērnu tiesībām no to uzņēmumu puses, kuri darbojas transnacionāli. Tā var būt prasība informēt sabiedrību par pasākumiem, kas veikti, lai uzņēmumu darbības neveicinātu nopietnus bērnu tiesību pārkāpumus, un aizliegums tirgot vai nodot ieročus vai sniegt cita veida militāro palīdzību, ja galamērķis ir valsts, par kuru ir zināms, ka bērni tajā tiek vai varētu tikt rekrutēti vai izmantoti karadarbībā.

51. Mītnes valstij jāsniedz uzņēmumiem aktuāla, precīza un vispusīga informācija par vietējo bērnu tiesību stāvokli, ja uzņēmumi darbojas vai plāno darboties konflikta vai ārkārtas situācijas skartos reģionos. Sniedzot šādus norādījumus, jāuzsver, ka uzņēmumiem attiecībā uz bērnu tiesību ievērošanu šādos apstākļos ir tāda pati atbildība kā jebkur citur. Bērnu konflikta zonās var skart vardarbība, tostarp seksuālā vardarbība vai ekspluatācija, bērnu tirdzniecība un ar dzimumu saistīta vardarbība, un valstīm tas ir jāatzīst, sniedzot norādījumus uzņēmumiem.

52. Ja uzņēmums darbojas konfliktu skartos reģionos, jāuzsver uzņēmuma un mītnes valsts pienākumi saskaņā ar attiecīgajiem Konvencijas noteikumiem: 38. pants prasa ievērot starptautisko humanitāro tiesību normas, 39. pants valstīm nosaka pienākumu nodrošināt atbilstošu psihisko atlabšanu un sociālo reintegrāciju, savukārt Fakultatīvajā protokolā par

bērnu iesaistīšanu bruņotos konfliktos ietverti noteikumi par bērnu rekrutēšanu bruņotajos spēkos pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Darbojoties konfliktu skartos reģionos, uzņēmumi var nodarbināt privātus apsardzes uzņēmumus un var riskēt tikt iesaistīti tādos pārkāpumos kā bērnu ekspluatācija un/vai vardarbības izmantošana pret bērniem, aizsargājot savas iekārtas vai citas darbības. Lai to novērstu, gan mītnes, gan uzņemošajai valstij ir jāievieš un jāīsteno valsts tiesību akti, kas paredz konkrētu aizliegumu šādiem uzņēmumiem pieņemt darbā vai izmantot karadarbībā bērnus, pieprasa efektīvus pasākumus bērnu aizsardzībai pret vardarbību un ekspluatāciju, kā arī mehānismus darbinieku saukšanai pie atbildības par bērnu tiesību ļaunprātīgu izmantošanu.

VI. Īstenošanas regulējums

A. Likumdošanas, normatīvie un izpildes pasākumi

1. Tiesību akti un regulējums

53. Tiesību akti un regulējums ir būtiski instrumenti, lai nodrošinātu, ka uzņēmumu darbība negatīvi neietekmē un nepārkāpj bērnu tiesības. Valstīm jāievieš tiesību akti, kas paredz trešajām personām īstenot bērna tiesības un nodrošina skaidru un paredzamu tiesisko un normatīvo vidi, ļaujot uzņēmumiem ievērot bērnu tiesības. Lai izpildītu pienākumu pieņemt atbilstošus un pamatotus likumdošanas un normatīvos pasākumus, nodrošinot, ka uzņēmumi nepārkāpj bērnu tiesības, valstīm ir jāapkopo dati, pierādījumi un pētījumi, lai noteiktu konkrētas problemātiskās uzņēmējdarbības nozares.

54. Saskaņā ar Konvencijas 18. panta 3. punktu valstīm uzņēmumos jārada tādi nodarbinātības apstākļi, kas palīdz strādājošiem vecākiem un aprūpētājiem pildīt savus pienākumus pret aprūpējamiem bērniem, piemēram, ieviešot darba vietā ģimenēm labvēlīgu politiku, tostarp bērna kopšanas atvaļinājumu, atbalstu barošanai ar krūti un tās veicināšanai, pieeju kvalitatīviem bērnu aprūpes pakalpojumiem, tādas darba algas izmaksu, kas ir pietiekama atbilstošam dzīves līmenim, aizsardzību pret diskrimināciju un vardarbību darba vietā un drošību un drošumu darba vietā.

55. Neefektīvas nodokļu sistēmas, korupcija un nesaimnieciska rīcība ar valsts ieņēmumiem cita starpā no valstij piederošiem uzņēmumiem un uzņēmuma ienākuma nodokļa var ierobežot līdzekļus, kas ir pieejami bērnu tiesību īstenošanai saskaņā ar Konvencijas 4. pantu. Papildus spēkā esošajiem pienākumiem, kas paredzēti kukuļošanas un pretkorupcijas dokumentos²⁰, valstīm jāizstrādā un jāīsteno efektīvi normatīvie akti, lai panāktu un pārvaldītu ienākumu plūsmas no visiem avotiem, nodrošinot pārredzamību, pārskatatbildību un taisnīgumu.

56. Valstīm jāīsteno Konvencijas 32. pants, lai nodrošinātu saimnieciskās ekspluatācijas un bērniem bīstama darba aizliegšanu. Daži bērni ir sasnieguši starptautiskajos standartos noteikto minimālo darbības vecumu un tāpēc var likumīgi strādāt kā nodarbinātie, tomēr viņiem joprojām nepieciešama aizsardzība, piemēram, no darba, kas ir bīstams veselībai, drošībai vai tikumiskajai attīstībai, un garantija, ka tiek veicinātas un aizsargātas viņu tiesības uz izglītību, attīstību un atpūtu.²¹ Valstīm jānosaka minimālais darbības vecums, atbilstoši jāregulē darba laiks un apstākļi un jānosaka sodi efektīvai 32. panta noteikumu izpildei. Valstīm jānodrošina

²⁰ Piemēram, ESAO Konvencija par ārvalstu amatpersonu kukuļošanas apkarošanu starptautiskajos biznesa darījumos un/vai Apvienoto Nāciju Organizācijas Pretkorupcijas konvencija.

²¹ Skat. Vispārējo komentāru Nr. 17 (2013) par bērnu tiesībām uz atpūtu un brīvo laiku, tiesībām piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu (31. pants) turpmāk.

funkcionējošu darba inspekcijas un izpildes sistēmu un spēju ieviešana. Valstīm arī jāratificē abas galvenās SDO konvencijas par bērnu darbu un jāiestrādā tās savos valsts tiesību aktos.²² Saskaņā ar 39. pantu valstīm jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai veicinātu to bērnu fizisko un psihisko atlabšanu un sociālo reintegrāciju, kuri ir kļuvuši par upuri jebkādam vardarbības, nevērīgas izturēšanās, ekspluatācijas vai ļaunprātīgas izmantošanas izpausmēm, tostarp saimnieciskajai ekspluatācijai.

57. Valstīm arī jāievieš un jāpiemēro starptautiski pieņemtie standarti bērnu tiesību, veselības aprūpes un uzņēmējdarbības jomā, tostarp Pasaules Veselības organizācijas Pamatkonvencija par tabakas kontroli, Starptautiskais kodekss par mātes piena aizstājēju tirdzniecību un attiecīgās turpmākās Pasaules Veselības asamblejas rezolūcijas. Komiteja ir informēta par to, ka farmācijas nozarē veiktās darbības un pasākumi var nopietni ietekmēt bērnu veselību. Farmācijas uzņēmumi jāmudina uzlabot bērniem paredzēto zāļu pieejamību, piekļuvi tām un to kvalitāti, ievērojot spēkā esošos norādījumus.²³ Turklāt intelektuālā īpašuma tiesības jāpiemēro tā, lai sekmētu zāļu pieejamību cenas ziņā.²⁴

58. Plašsaziņas līdzekļu nozare, tostarp reklāmas un tirgvedības nozare, bērnu tiesības var ietekmēt gan pozitīvi, gan negatīvi. Saskaņā ar Konvencijas 17. punktu valstīm ir pienākums mudināt plašsaziņas līdzekļus, tostarp privātos plašsaziņas līdzekļus, izplatīt informāciju un materiālus, kas sociālā un kultūras ziņā nāk par labu bērnam, piemēram, par veselīgu dzīvesveidu. Plašsaziņas līdzekļi ir atbilstoši jāregulē, lai aizsargātu bērnus no kaitīgas informācijas, jo īpaši pornogrāfiskiem materiāliem un materiāliem, kas attēlo vai pastiprina vardarbību, diskrimināciju un seksualizētus bērnu attēlus, vienlaikus atzīstot bērnu tiesības uz informāciju un vārda brīvību. Valstīm plašsaziņas līdzekļi jāmudina izstrādāt pamatnostādnes, lai nodrošinātu pilnīgu bērna tiesību ievērošanu, tostarp bērnu aizsardzību pret vardarbību un attēlojumiem, kas pastiprina diskrimināciju, visos atspoguļojumos plašsaziņas līdzekļos. Valstīm jānosaka autortiesību izņēmumi, ļaujot grāmatas un citus iespaiddarbus reproducēt formātos, kas ir pieejami bērniem ar redzes vai citiem traucējumiem.

59. Tirgvedību un reklāmas, kas tiek pārraidītas plašsaziņas līdzekļos, bērni var uzskatīt par patiesiem un objektīviem un līdz ar to patērēt un lietot produktus, kas ir kaitīgi. Reklāma un tirgvedība arī var spēcīgi ietekmēt bērnu pašapziņu, piemēram, attēlojot nereālus ķermeņa tēlus. Valstīm jānodrošina, ka tirgvedībai un reklāmai nav negatīvas ietekmes uz bērnu tiesībām, pieņemot atbilstošu regulējumu un mudinot uzņēmumus ievērot rīcības kodeksus un izmantot skaidru un precīzu produktu marķējumu un informāciju, kas ļauj vecākiem un bērniem pieņemt apzinātus lēmumus kā patērētājiem.

60. Īpaši problemātiski ir digitālie plašsaziņas līdzekļi, jo daudzi bērni var lietot internetu, bet arī ciest no tādas vardarbības kā kibertirānizēšana, uzmākšanās tiešsaistē, tirdzniecība vai seksuālā vardarbība un ekspluatācija internetā. Lai gan uzņēmumi var nebūt tieši iesaistīti šādās noziedzīgās darbībās, tie var būt līdzdalībnieki šādos pārkāpumos ar savām darbībām, piemēram, bērnu seksuālo izmantošanu var veicināt ceļojumu aģentūras, kas darbojas internetā, nodrošinot informācijas apmaiņu un seksuāla izmantošana pasākumu plānošanu. Bērnu pornogrāfiju netieši var veicināt interneta uzņēmumi un kredītkaršu izsniedzēji. Valstīm ne vien jāizpilda saistības, kas paredzētas Fakultatīvajā protokolā par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un

²² SDO 1999. gada Konvencija par bērnu darba viskaitīgāko veidu aizliegumu un tūlītēju rīcību to izskaušanai (Nr. 182) un 1973. gada Konvencija par minimālo darbā pieņemšanas vecumu (Nr. 138).

²³ Cilvēktiesību pamatnostādnes farmācijas uzņēmumiem saistībā ar zāļu pieejamību; Cilvēktiesību padomes rezolūcija 15/22.

²⁴ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 15 82. punktu, Pasaules Tirdzniecības organizācijas Deklarāciju par TRIPS līgumu un sabiedrības veselību, WT/MIN(01)/DEC/2.

bērnu pornogrāfiju, bet arī jānodrošina bērni ar vecumam piemērotu informāciju par drošību tīmeklī, lai bērni varētu pārvaldīt riskus un zināt, kur vērsties pēc palīdzības. Valstīm jāsadarbojas ar informācijas un komunikācijas tehnoloģiju nozari, lai tā varētu izstrādāt un ieviest atbilstošus pasākumus bērnu aizsardzībai no vardarbīgiem un nepiemērotiem materiāliem.

2. Izpildes pasākumi

61. Parasti lielākās problēmas bērniem rada uzņēmējdarbību regulējošo tiesību aktu neīstenošana vai nepienācīga izpilde. Ir vairāki pasākumi, kas valstīm jāveic, lai nodrošinātu efektīvu īstenošanu un izpildi, tostarp:

- a) jāstiprina regulēšanas iestādes, kas atbild par bērnu tiesībām būtisku standartu pārraudzību, piemēram, attiecībā uz veselības aprūpi un drošību, patērētāja tiesībām, izglītību, vidi, darbu, reklāmu un tirgvedību, lai tām būtu pietiekamas pilnvaras un resursi, kas ļauj uzraudzīt un izmeklēt sūdzības, kā arī nodrošināt un īstenot tiesiskās aizsardzības līdzekļus bērnu tiesību ļaunprātīgas izmantošanas gadījumos;
- b) jāinformē ieinteresētās personas, tostarp bērni un uzņēmumi, par normatīvajiem aktiem, kas attiecas uz bērnu tiesībām un uzņēmējdarbību;
- c) jānodrošina mācības tiesnešiem un citām administratīvajām amatpersonām, kā arī advokātiem un juridiskās palīdzības sniedzējiem par to, kā pareizi piemērot Konvenciju un tās protokolus par uzņēmējdarbību un bērnu tiesībām, starptautiskos cilvēktiesību standartus un attiecīgos valsts tiesību aktus un veicināt valsts tiesu prakses izveidi, un
- d) jānodrošina efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi, izmantojot tiesas un ārpus tiesas mehānismus, un efektīva tiesas pieejamība.

3. Bērnu tiesības un uzņēmumu veiktas pienācīgas pārbaudes

62. Lai izpildītu pienākumu pieņemt pasākumus, kas nodrošina uzņēmumu īstenošanu bērnu tiesību ievērošanu, valstīm jāpieprasa uzņēmumiem veikt pienācīgas pārbaudes attiecībā uz bērnu tiesībām. Tas nodrošinās to, ka uzņēmumi apzina, novērš un mazina savu ietekmi uz bērnu tiesībām, tostarp visās savās darbības attiecībās un darbībās globālā līmenī.²⁵ Ja pastāv augsts risks, ka uzņēmums varētu būt iesaistīts bērnu tiesību pārkāpumos, ņemot vērā tā darbības būtību vai darbības apstākļus, valstīm jāpieprasa stingrāks pienācīgu pārbaudžu process un efektīva uzraudzības sistēma.

63. Ietilpinot pienācīgas pārbaudes attiecībā uz bērnu tiesībām vispārīgākās pienācīgās pārbaudēs attiecībā uz cilvēktiesībām, ir būtiski, ka lēmumus ietekmē Konvencijas un tās fakultatīvo protokolu noteikumi. Jebkurā rīcības plānā un pasākumos cilvēktiesību ļaunprātīgas izmantošanas novēršanai un/vai labošanai īpaši jāņem vērā atšķirīgā ietekme uz bērniem.

64. Valstīm jāradā piemērs, pieprasot visiem valsts piederošiem uzņēmumiem veikt pienācīgas pārbaudes attiecībā uz bērnu tiesībām un publicēt ziņojumus par to ietekmi uz bērnu tiesībām, tostarp regulāri sagatavot ziņojumus. Valstīm jānosaka, ka valsts atbalstu un pakalpojumus, piemēram, eksporta kredītu aģentūras sniegtos pakalpojumus, attīstības finansēšanu un

²⁵ Skat. ANO Bērnu fonda, fonda "Glābiet bērnus", Globālā līguma Bērnu tiesību un uzņēmējdarbības principus (2011).

ieguldījumu apdrošināšanu, var saņemt uzņēmumi, kas veic pienācīgas pārbaudes attiecībā uz bērnu tiesībām.

65. Pienācīgu pārbaūžu attiecībā uz bērnu tiesībām ietvaros lielie uzņēmumi ir jānodrošina informēt sabiedrību par paveikto saistībā ar ietekmi uz bērnu tiesībām, un nepieciešamības gadījumā tas tiem pat ir jāpieprasa. Šādam paziņojumam jābūt pieejamam, efektīvam un salīdzināmam starp uzņēmumiem, un tajā jāizklāsta, kādus pasākumus uzņēmums ir veicis, lai mazinātu iespējamo un faktisko negatīvo ietekmi, kādu tā darbība ir atstājusi uz bērniem. Jāpieprasa uzņēmumiem informēt sabiedrību par pasākumiem, kas veikti, lai nodrošinātu, ka to ražotās vai komercializētās preces un pakalpojumi nav saistīti ar tādiem nopietniem bērnu tiesību pārkāpumiem kā verdzība vai piespiedu darbs. Ja šādu ziņojumu sagatavošana ir obligāta, valstīm jāievieš pārbaudes un izpildes mehānismi, kas nodrošina šīs prasības ievērošanu. Valstis var atbalstīt ziņojumu sagatavošanu, izstrādājot instrumentus, kas ļauj novērtēt un atzīt labu sniegumu attiecībā uz bērnu tiesībām.

B. Koriģējošie pasākumi

66. Bērniem nereti ir sarežģīti vērsties tiesā, lai izmantotu tiesiskās aizsardzības līdzekļus tiesību ļaunprātīgas izmantošanas vai to pārkāpumu gadījumā, ja tajā ir iesaistīti uzņēmumi. Bērniem var nebūt atbilstoša tiesiskā statusa, kas tiem liedz celt prasību; bērniem un viņu ģimenēm bieži trūkst zināšanu par savām tiesībām un mehānismiem un procedūrām, kas pieejamas, lai pieprasītu kaitējuma atlīdzināšanu, vai arī trūkst ticības tieslietu sistēmai. Valstis ne vienmēr var izmeklēt uzņēmumu veiktos krimināltiesību, civiltiesību vai administratīvo tiesību pārkāpumus. Spēki starp bērniem un uzņēmumiem ir izteikti nevienlīdzīgi, un tiesāšanās pret uzņēmumiem nereti izmaksā ļoti dārgi, kā arī ir problemātiski nodrošināt juridisko pārstāvību. Lietas, kurās iesaistīti uzņēmumi, bieži vien tiek atrisinātas ārpus tiesas, neizveidojoties tiesu praksei; jurisdikcijās, kur tiesu precedents ir pārliecinošs, ir lielāka iespējamība, ka bērni un viņu ģimenes atteiksies no tiesāšanās, ņemot vērā neskaidro lietas iznākumu.

67. Īpaši sarežģīti izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus ir gadījumos, kad pārkāpumi notiek saistībā ar uzņēmumu darbību globālā līmenī. Meitassabiedrībām vai citiem var nebūt apdrošināšanas vai to atbildība var būt ierobežota; transnacionālo korporāciju sadalīšana atsevišķās struktūrās var sarežģīt juridiskās atbildības noteikšanu un attiecināšanu uz katru vienību; pieklūt informācijai un pierādījumiem, kas atrodas dažādās valstīs, var būt problemātiski, sagatavojot un aizstāvot prasību; ārvalstu jurisdikcijās var būt grūti saņemt juridisko palīdzību un eksteritoriālu prasību atspēkošanai var izmantot dažādus tiesiskus un procesuālus šķēršļus.

68. Valstīm jāvērs uzmanību uz sociālu, ekonomisku un juridisku šķēršļu likvidēšanu, lai bērniem praksē būtu pieejami efektīvi tiesu mehānismi bez jebkādas diskriminācijas. Bērniem un viņu pārstāvjiem jānodrošina informācija par tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, izmantojot, piemēram, skolas mācību programmas, jauniešu centrus vai kopienu programmas. Viņiem jāatļauj vērsties tiesā patstāvīgi un jānodrošina pieeja juridiskajai palīdzībai un advokātu un juridiskās palīdzības sniedzēju atbalstam, lai vērstu prasību pret uzņēmumiem, nodrošinot pušu līdzekļu vienlīdzību. Valstīm, kurās vēl nav noteiktas kolektīvās sūdzības, piemēram, kolektīvās prasības un tiesāšanās sabiedrības interesēs, tās ir jāievieš kā līdzeklis, lai palielinātu tiesu pieejamību lielam skaitam bērnu, kurus uzņēmuma darbība ietekmē līdzīgi. Valstis var paredzēt īpašu palīdzību bērniem, kas sastopas ar šķēršļiem tiesu pieejamībai, piemēram, valodas vai invaliditātes dēļ vai tāpēc, ka ir ļoti jauni.

69. Vecums nedrīkst būt šķērslis bērna tiesībām pilnībā piedalīties tiesvedības procesā. Tāpat cietušiem bērniem un bērniem lieciniekiem tiesvedībā gan civillietā, gan krimināllietā jāizstrādā īpaša kārtība saskaņā ar Komitejas Vispārējo komentāru Nr. 12. Turklāt valstīm jāīsteno Pamatnostādnes par tiesvedību lietās, kurās iesaistīti bērni, kas ir upuri un noziegumu liecinieki.²⁶ Jāievēro konfidencialitāte un privātums, kā arī jāinformē bērni par notiekošo visos procesa posmos, ievērojot bērnu brieduma pakāpi un iespējamās runas, valodas vai saziņas grūtības.

70. Fakultatīvais protokols par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju prasa valstīm ieviest krimināltiesību aktus, kas piemērojami arī juridiskām personām, tostarp uzņēmumiem. Valstīm jāapsver iespēja noteikt krimināltiesisko juridisko atbildību vai citu juridiskās atbildības formu ar līdzīgu preventīvu ietekmi juridiskām personām, tostarp uzņēmumiem, gadījumos, kas attiecas uz tādiem nopietniem bērna tiesību pārkāpumiem kā piespiedu darbu. Valsts tiesām jābūt jurisdikcijai attiecībā uz šādiem nopietniem pārkāpumiem saskaņā ar pieņemtajiem noteikumiem par jurisdikciju.

71. Tādi ārpusstiesas mehānismi kā mediācija, samierināšana un šķīrējtiesa var būt noderīgas alternatīvas, lai izšķirtu bērnu un uzņēmumu strīdus. Tiem jābūt pieejamiem, neierobežojot tiesības vērsties tiesā. Kopā ar tiesas procesiem šiem mehānismiem var būt ļoti liela nozīme ar nosacījumu, ka tie atbilst Konvencijai un tās fakultatīvajiem protokoliem, kā arī starptautiskajiem efektivitātes, savlaicīguma, taisnīga tiesas procesa un taisnīguma principiem un standartiem. Uzņēmumu noteiktie sūdzību iesniegšanas mehānismi var piedāvāt elastīgus un savlaicīgus risinājumus, un reizēm bērna interesēs ir tos izmantot, lai kļiedētu bažas par uzņēmuma rīcību. Izmantojot šos mehānismus, jāievēro tādi kritēriji kā pieejamība, leģitimitāte, paredzamība, vienlīdzība, tiesību saderīgums, pārredzamība, pastāvīga mācīšanās un dialogs.²⁷ Visos gadījumos jānodrošina tiesu pieejamība, administratīvo tiesiskās aizsardzības līdzekļu izskatīšana tiesā un citas procedūras.

72. Valstīm jā dara viss iespējamais, lai veicinātu starptautisko un reģionālo cilvēktiesību mehānismu, tostarp Bērnu tiesību konvencijas Fakultatīvā protokola par saziņas procedūru, pieejamību, lai ikviens bērns vai bērnu grupa vai citas personas, kas rīkojas viņa/viņu vārdā, spētu izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus gadījumā, ja valsts attiecīgi neievēro, neaizsargā un neīsteno bērnu tiesības saistībā ar uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību.

C. Politikas pasākumi

73. Valstīm jāveicina uzņēmējdarbības kultūra, kurā tiek saprastas un pilnībā ievērotas bērnu tiesības. Šajā sakarā valstīm bērnu tiesību un uzņēmējdarbības jautājums jāiekļauj vispārējā valsts politikas satvara kontekstā Konvencijas īstenošanai. Tām jāizstrādā pamatnostādnes, kurās skaidri izklāstīts, ka valdība no uzņēmumiem sagaida bērnu tiesību ievērošanu to uzņēmējdarbībā, kā arī darbījumu attiecībās, kas saistītas ar darbībām, produktiem vai pakalpojumiem un pasākumiem ārvalstīs, ja tie darbojas transnacionāli. Tas nozīmē arī tādas politikas ieviešanu, kas nepieļauj nekādu iecietību attiecībā uz vardarbību uzņēmējdarbībā un saimnieciskajā darbībā. Atbilstoši prasītajam valstīm ir skaidri jāatbalsta attiecīgās korporatīvās atbildības iniciatīvas un jāmudina tās ievērot.

²⁶ Pieņemtas ar Ekonomikas un sociālo lietu padomes rezolūciju 2005/20.

²⁷ Ģenerālsēkretāra īpašā pārstāvja cilvēktiesību un starptautisko un citu uzņēmumu jautājumos ziņojums, Džons Radzijs [John Ruggie], Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi: ANO programmas "Aizsargāt, ievērot un labot" īstenošana, A/HRC/17/31, 31. pamatprincipis.

74. Daudzos gadījumos mazie un vidējie uzņēmumi ir liela ekonomikas daļa, tāpēc ir īpaši svarīgi, ka valstis tos nodrošina ar viegli pieejamiem, pielāgotiem norādījumiem un atbalstu bērnu tiesību un valsts tiesību aktu ievērošanai, vienlaikus izvairoties no nevajadzīgiem administratīviem apgrūtinājumiem. Valstīm arī jānodrošina, lai lielie uzņēmumi izmantot savu ietekmi uz maziem un vidējiem uzņēmumiem, lai stiprinātu bērnu tiesības savās vērtību ķēdēs.

D. Saskaņošanas un uzraudzības pasākumi

1. Saskaņošana

75. Lai Konvenciju un tās fakultatīvos protokolus īstenotu pilnībā, ir nepieciešama efektīva saskaņošana starp nozarēm, valsts pārvaldes iestādēm un departamentiem dažādos valdības līmeņos, sākot no vietējā līdz reģionālajam un centrālajam līmenim.²⁸ Parasti departamenti un iestādes, kas ir tieši iesaistīti uzņēmējdarbības politikā un praksē, strādā atsevišķi no departamentiem un iestādēm, kas ir tieši atbildīgi par bērnu tiesībām. Valstīm jānodrošina, ka valsts pārvaldes iestādes, kā arī parlamenta locekļi, kas izstrādā uzņēmējdarbības normatīvos aktus un praksi, ir informēti par valsts pienākumiem attiecībā uz bērnu tiesībām. Tie var pieprasīt būtisku informāciju, mācības un atbalstu, lai spētu nodrošināt pilnīgu Konvencijas ievērošanu, izstrādājot normatīvos aktus un politiku un noslēdzot ekonomikas, tirdzniecības un ieguldījumu līgumus. Būtiska nozīme var būt valsts iestādēm cilvēktiesību aizsardzības jautājumos, kas kā katalizatori var ierosināt sadarbību starp dažādiem valsts pārvaldes departamentiem, kuri risina ar bērnu tiesībām un uzņēmējdarbību saistītus jautājumus.

2. Uzraudzība

76. Valstīm ir pienākums uzraudzīt Konvencijas un tās fakultatīvo protokolu pārkāpumus, kurus izdarījuši vai veicinājuši uzņēmumi, tostarp savā darbībā globālā līmenī. To var panākt, piemēram, apkopojot datus, ko var izmantot, lai apzinātu problēmas un veidotu politiku, izmeklējot ļaunprātīgas izmantošanas gadījumus, sadarbojoties ar pilsonisko sabiedrību un valsts iestādēm cilvēktiesību aizsardzības jautājumos un liekot uzņēmumiem būt publiski atbildīgiem un ziņot par savu ietekmi uz bērnu tiesībām, lai novērtētu to sniegumu. Valsts iestādi cilvēktiesību aizsardzības jautājumos jo īpaši var iesaistīt, piemēram, ar pārkāpumiem saistīto sūdzību saņemšanā, izmeklēšanā un starpniecības īstenošanā, publiskas izmeklēšanas veikšanā liela mēroga ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā, starpniecības īstenošanā konfliktsituācijās un tiesību aktu pārskatīšanā, lai nodrošinātu Konvencijas ievērošanu. Nepieciešamības gadījumā bērnu tiesību un uzņēmējdarbības interesēs valstīm ir jāpaplašina likumdevēja pilnvaras valsts iestādēm cilvēktiesību aizsardzības jautājumos.

77. Izstrādājot valstu stratēģijas un rīcības plānus Konvencijas un tās fakultatīvo protokolu īstenošanai, valstīm tajos jāiekļauj skaidra atsauce uz pasākumiem, kas nepieciešami bērnu tiesību ievērošanai, aizsardzībai un īstenošanai uzņēmumu darbībā. Valstīm arī jānodrošina, ka tiek uzraudzīts, kā noris Konvencijas īstenošana uzņēmējdarbībā un saimnieciskajā darbībā. To var panākt gan iekšēji, novērtējot un izvērtējot ietekmi uz bērnu tiesībām, gan sadarbojoties ar citām iestādēm, piemēram, parlamenta komitejām, pilsoniskās sabiedrības organizācijām, profesionālām apvienībām un valsts iestādēm cilvēktiesību aizsardzības jautājumos. Uzraudzības ietvaros arī tieši jānoskaidro bērnu viedoklis par uzņēmējdarbības ietekmi uz viņu tiesībām. Var izmantot dažādus konsultāciju mehānismus, piemēram, jaunatnes padomes un parlamentus, sociālos tīklus, skolu padomes un bērnu apvienības.

²⁸ Vispārējā komentāra Nr. 5 37. punkts.

3. Ietekmes uz bērnu tiesībām novērtēšana

78. Lai nodrošinātu, ka ar uzņēmējdarbību saistīto aktu un politikas izstrādē un īstenošanā visos valdības līmeņos primārais apsvēruma ir bērna intereses, nepieciešams pastāvīgi novērtēt to ietekmi uz bērnu tiesībām. Tādējādi var paredzēt, kāda būs ietekme jebkurai ar uzņēmējdarbību saistītai ierosinātajai politikai, tiesību aktam, noteikumiem, budžetam vai citiem administratīviem lēmumiem, kas skar bērnus un viņu tiesību īstenošanu²⁹, papildinot pastāvīgo uzraudzību un izvērtēšanu attiecībā uz tiesību aktu, politikas un programmu ietekmi uz bērnu tiesībām.

79. Novērtējot ietekmi uz bērnu tiesībām, var izstrādāt dažādu metodiku un praksi. Šajā novērtējumā jāizmanto vismaz Konvencija un tās fakultatīvie protokoli, kā arī attiecīgie noslēguma apsvērumi un Komitejas izdotie vispārējie komentāri. Veicot plašāku novērtējumu par to, kā ar uzņēmējdarbību saistītā politika, tiesību akti vai administratīvā prakse ietekmē bērnu tiesības, valstīm jānodrošina, ka šo novērtējumu pamatā ir Konvencijas un tās fakultatīvo protokolu vispārējie principi, un jāpievērš īpaša uzmanība aplūkoto pasākumu atšķirīgajai ietekmei uz bērniem.³⁰

80. Ietekmes uz bērnu tiesībām novērtējumus var izmantot, lai apsvērtu ietekmi uz visiem bērniem, ko skar konkrētā uzņēmuma vai nozares darbības, bet var arī novērtēt pasākumu atšķirīgo ietekmi uz dažādām bērnu kategorijām. Pats ietekmes novērtējums var balstīties uz bērnu, pilsoniskās sabiedrības un ekspertu sniegtajām ziņām, kā arī attiecīgo valsts pārvaldes iestāžu informāciju, akadēmiskajiem pētījumiem un pieredzi, kas dokumentēta valstī vai citur. Analīzes rezultātā ir jāizstrādā ieteikumi grozījumiem, alternatīviem risinājumiem un uzlabojumiem, kam ir jābūt publiski pieejamiem.³¹

81. Lai nodrošinātu objektīvu un neatkarīgu procesu, valstij jāapsver iespēja iecelt ārēju dalībnieku novērtējuma procesa vadīšanai. Tam var būt būtiskas priekšrocības, bet valstij, kas uzņemas galīgo atbildību par rezultātu, ir jānodrošina, ka dalībnieks, kas veic novērtējumu, ir kompetents, godīgs un objektīvs.

E. Sadarbības un izpratnes veidošanas pasākumi

82. Lai gan Konvencijā paredzētos pienākumus uzņemas valsts, īstenošanas uzdevumā jāiesaista visas sabiedrības nozares, tostarp uzņēmējdarbības nozare, pilsoniskā sabiedrība un arī paši bērni. Komiteja iesaka valstīm pieņemt un īstenot visaptverošu stratēģiju, lai informētu un izglītotu visus bērnus, vecākus un aprūpētājus par to, ka uzņēmumi ir atbildīgi par bērnu tiesību ievērošanu visās to darbības vietās, tostarp izmantojot bērniem piemērotas un vecumam atbilstošas saziņas formas, piemēram, veidojot finanšu izpratni ar izglītības palīdzību. Izglītībai, mācībām un izpratnes veidošanai par Konvenciju ir jābūt vērsta arī uz uzņēmumiem, lai uzsvērtu bērna kā cilvēktiesību subjekta statusu, mudinātu aktīvi ievērot visus Konvencijas noteikumus un apkarotu un izskaustu diskriminējošu attieksmi pret visiem bērniem, jo īpaši neaizsargātiem bērniem un bērniem nelabvēlīgās situācijās. Šajā sakarā plašsaziņas līdzekļi jānodrošina sniegt bērniem informāciju par viņu tiesībām saistībā ar uzņēmējdarbību un veidot izpratni uzņēmumu vidū par to, ka tie ir atbildīgi par bērnu tiesību ievērošanu.

²⁹ Vispārējā komentāra Nr. 5 45. punkts.

³⁰ Vispārējā komentāra Nr. 14 99. punkts.

³¹ Turpat.

83. Komiteja uzsver, ka valsts iestādes cilvēktiesību aizsardzības jautājumos var iesaistīt izpratnes veidošanā par Konvencijas noteikumiem uzņēmumu vidū, piemēram, izstrādājot uzņēmumiem paredzētus labas prakses norādījumus un politiku un izplatot tos.

84. Pilsoniskajai sabiedrībai ir izšķirīga nozīme neatkarīgā bērnu tiesību veicināšanā un aizsargāšanā saistībā ar uzņēmējdarbību. Tā var uzraudzīt un saukt pie atbildības uzņēmumus, palīdzēt bērniem vērsties tiesā un izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus, veicināt ietekmes uz bērnu tiesībām izvērtēšanu un veidot uzņēmumos izpratni par to, ka tie ir atbildīgi par bērnu tiesību ievērošanu. Valstīm jānodrošina apstākļi aktīvai un modrai pilsoniskajai sabiedrībai, tostarp efektīvai atbalsta sniegšanai neatkarīgām pilsoniskās sabiedrības organizācijām, bērnu un jaunatnes organizācijām, akadēmisko aprindu pārstāvjiem, tirdzniecības un rūpniecības kamerām, arodbiedrībām, patērētāju apvienībām un profesionālām institūcijām un sadarbībai ar tām. Valstīm jāatturas no iejaukšanās šajās un citās neatkarīgās organizācijās un jāveicina to iesaiste valsts politikā un programmās, kas saistītas ar bērnu tiesībām un uzņēmējdarbību.

VII. Izplatīšana

85. Komiteja iesaka valstīm plaši izplatīt pašreizējo vispārējo komentāru parlamentā un valdībā, tostarp ministrijās, departamentos un pašvaldību/vietējā līmeņa struktūrās, kas risina ar uzņēmējdarbību saistītus jautājumus, un iestādēs, kas ir atbildīgas par tirdzniecību un ieguldījumiem ārvalstīs, piemēram, attīstības palīdzības aģentūrās un ārvalstu pārstāvniecībās. Šis vispārējais komentārs ir jāizplata uzņēmumiem, tostarp tiem, kas darbojas transnacionāli, kā arī maziem un vidējiem uzņēmumiem un neformālā sektora dalībniekiem. Tas jāizplata un jādara zināms profesionāļiem, kas strādā ar bērniem un to interesēs, tostarp tiesnešiem, advokātiem un juridiskās palīdzības sniedzējiem, skolotājiem, aizbildņiem, sociālajiem darbiniekiem, valsts vai privātu aprūpes iestāžu amatpersonām, kā arī visiem bērniem un pilsoniskajai sabiedrībai. Šim mērķim komentārs ir jāiztulko attiecīgajās valodās, jāgatavo pieejamas un bērniem piemērotas redakcijas, jāriko darbsemināri un semināri, lai pārrunātu šā komentāra ietekmi un labāko īstenošanas veidu, kā arī jāiekļauj šis komentārs visu attiecīgo profesionāļu apmācībā.

86. Valstīm Komitejai adresētajos periodiskajos ziņojumos ir jāiekļauj informācija par problēmām, ar kurām tās saskaras, un veiktajiem pasākumiem bērnu tiesību ievērošanas, aizsardzības un īstenošanas jomā saistībā ar uzņēmumu darbību gan iekšzemē, gan nepieciešamības gadījumā transnacionāli.